

РЕЦЕНЗІЇ. ВІДГУКИ. ВРАЖЕННЯ

Володимир ПОЛІЩУК

ЩЕДРИЙ УЖИНОК ІЗ ШЕВЧЕНКОВОГО ПОЛЯ

Смілянська В. З поля шевченкознавства. Збірник наукових праць. – Київ: ФОП «Маслаков», 2019. – 400 с.

Зізнаюся, що доволі банальний заголовок цієї рецензії «спровокований» назвою книги: надто вже вона влучна, хоча, здається, і не претензійна, «робоча». Авторитетна дослідниця-шевченкознавець Валерія Леонідівна Смілянська порадувала новою книгою своїх студій над словом Тараса Шевченка та – меншою мірою – над словом про Т. Шевченка.

Тим, хто постійно працює «на полі» шевченкознавства, певно ж, уже знайома низка статей відомої дослідниці, чутих на різних наукових форумах або ж чутих у різних періодичних виданнях. Окремі студії знайомі за томами Шевченківської енциклопедії – фундаментального наукового проєкту, яким В. Л. Смілянська опікувалася дуже тривалий час. Але зібрані під одною палітуркою наукові праці, чітко окреслюючи коло дослідницьких інтересів В. Л. Смілянської в шевченкознавстві та облюбовані нею дослідницькі інструментарії, ніби взаємодоповнюють одна одну (особливо в межах одного розділу), укрупнюють рівень і міру досліджуваного.

Уже в початковому короткому слові «від автора» авторка збірника В. Л. Смілянська чітко означила принципи його структурування, а ними – своєю чергою – заявила і про тяглість власних наукових інтересів у

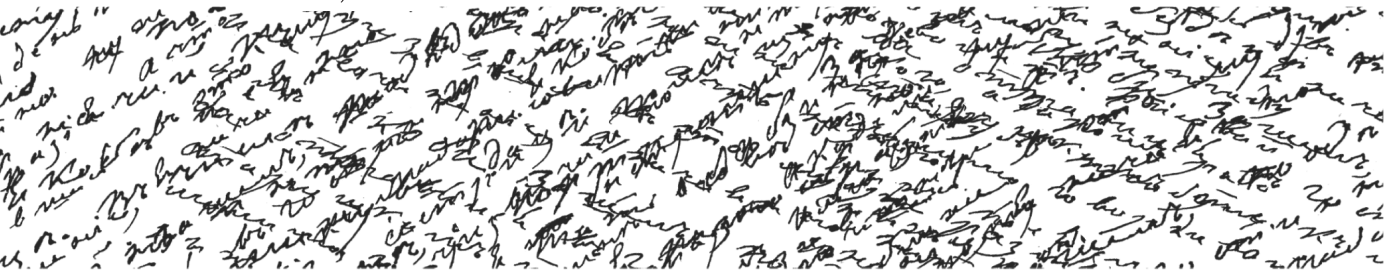

шевченкознавстві, і про нові узагальнення й відкриття в царинах поетики Шевченкових творів, їх жанрології, інтерпретаційних варіацій тощо.

Книга В. Л. Смілянської зацікавлює буквально з перших сторінок. Вельми цікавим мені бачиться вже перший її розділ, у якому авторка проводить глибокий аналіз шевченківської біографістики за півтора століття – від початків у 1840-х роках до років 1980-х. Об'єктом аналітичної уваги тут стає літературна критика, відповідної тематики мемуаристика, осмислення окремих творів. Тримаючись хронологічної послідовності, В. Л. Смілянська, скажімо, аналізує не тільки прижиттєві критичні виступи про Шевченкову творчість і його самого (принагідно вдячно згадаємо перший том видання «Тарас Шевченко в критиці» та його укладачів), але з такою самою аналітичністю й науковою аргументацією пише про реакцію Тараса Шевченка на висловлені різні критичні судження щодо його творів (див., напр., с. 5...). Важливо, що, осмислюючи обрану проблематику, В. Л. Смілянська практично скрізь означає різні контексти, обставини, передовсім суспільно-політичного плану, за яких жив і творив Шевченко. Відзначу тут і наскрізну наукову коректність чи, як нині модно казати, «академічну доброчесність» авторитетної дослідниці, яка, акцентуючи увагу на якомусь із питань, обов'язково означає різні джерела чи персоналії, котрі раніше вже «засвітилися» в розгляді цього питання чи проблеми. «Критика критики» чи аналіз мемуарних публікацій проведені В. Л. Смілянською з глибокою компетентністю і достатньою вичерпністю щодо кожного з текстів.

Безсумнівно, вартісним глибокою аналітикою є матеріал про шевченківську мемуаристику: і як форму пошанування генія, і як одне з основних джерел відомостей про нього, джерел, до яких зверталися і будуть звертатися шевченкознавці та шевченколюби. В. Л. Смілянська, вдаючись до різних критеріїв оцінювання мемуарів, передовсім до хронологічного, простежує послідовність з'яви різних мемуарних текстів, постановня в них Шевченкового образу, його рис, а також позиції самих мемуаристів у текстах. Щодо останнього, назагал погоджуючись із абсолютною більшістю характеристик, які дає мемуарам і мемуаристам дослідниця, висловлю сумнів у точності оцінки позиції Катерини Піунової в її спогадах про Шевченка. В. Л. Смілянська пише про спроби деяких мемуаристів «виправдати власну негідну поведінку (такі, наприклад, спогади штабс-капітана Єгора Косарева та акторки Катерини Піунової-Шмідтгоф – осіб, проти яких свідчив сам поет)» (с. 17). У ситуації з Косаревим усе правильно, що ж до Піунової, повторююся, – сумнів. Вона в спогадах справді прагнула показати себе кращою, ніж була насправді, і в сенсі етичному, і в артистичному. Але називати «негідною» її відмову Шевченкові щодо одруження чи навіть за обставини відмови, – надто різко. Усе ж то була суто інтимно-любовна справа.

Що ж до цього підрозділу взагалі, то він є дуже цінним і зручним «путівником» у морі шевченківської мемуаристики, до того ж «путівником» систематизованим. Вельми позитивно можна поцінувати й розвідку «Шевченківська біографістика 1860-1980-х рр.», де вже тільки охоплений обсяг часу заслуговує на увагу й повагу. В. Л. Смілянська цілком слушно пише про «боротьбу за Шевченка» в усіх вимірах шевченкознавства та шевченкіани, що «посилилася і яскраво виявилася у мемуарних публікаціях» (с. 39).

Важливими, повторюся, в оцінках мемуаристики є характеристичні судження дослідниці про авторів мемуарних текстів. Цей підрозділ вочевидь є центральним у першому розділі книги, до нього своєрідно примикають інші, доповнюючи й узагальнюючи загальну доволі виразну «рецепцію постаті й поезії Шевченка». Водночас варто наголосити на принципово інакших розмислах В. Л. Смілянської щодо шевченківської біографістики в підрозділі «Сучасна рецепція феномена Тараса Шевченка (неоміфологічний аспект)», у якому авторка «поминаючи політизовані міфи» про Шевченка, зосереджується на відомих «проблемних» (у сенсі оригінальності суджень, концепцій) монографіях О. Забужко, Г. Грабовича, О. Гриценка, веде мову про варіації культурологічної та комунікативної концепції Шевченкової постаті, про «міфологізацію поезії Шевченка» (с. 77-80).

У студії про новітню шевченківську біографістику спостерігаємо певне зростання полемічності.

Наступні три розділи книги склали студії, більшість із яких В. Л. Смілянська оприявлювала в періодичних наукових журналах, збірниках праць конференцій, зрештою, – в томах Шевченківської енциклопедії. Кожен із розділів сформований за певним семантичним вузлом, до якого тяжіють окремі розвідки. У другому розділі таким смисловим вузловим поняттям є діалогізм (діалог автора з читачем) як «основний семантичний принцип Шевченкових текстів». Під цим кутом зору дослідниця аналізує постать-позицію автора й адресата-читача в поетичних і прозових творах Шевченка, категорії монологу й діалогу, «чужої» мови в текстах і т.д. Заслуговує на відзначення й детальна «внутрішня» градація зазначених категорій. Скажімо, В. Л. Смілянська, мовлячи про діалог у ліриці поета, виокремлює різні вияви діалогів – класичний, автокомунікативний, віртуальний, ораторський, або риторичний тощо. Звісно, до кожного з визначень надаються приклади з Шевченкових творів. Власне, авторка заглиблюється в аналітичних діях на рівень мікропоетики.

У студіях третього розділу В. Л. Смілянська приділяє увагу жанровим характеристикам Шевченкових творів, відповідним еволюційним тенденціям, експериментуванню поета в царині жанрології, новаторським знахідкам. Тут більша увага дослідницею приділена ліро-епосу Шевченка, жанровим особливостям окремих його поем («Титарівна», «Слепая», «Марина»). Проводячи типологічні паралелі між жанровими формами поем у літературах Західної Європи й Росії та Шевченковими поемами («центральний жанр» у його творчості), В. Л. Смілянська зазначає, що саме Тарас Григорович «перший увів ці різновиди поеми до української літератури, створивши низку індивідуальних жанрових модифікацій» (с. 151). Тут же й надалі проводиться ґрунтовний аналіз указаних модифікацій. Своєрідно доповнює цей «жанровий» розділ-студія про особливості художнього часу та його функції в Шевченкових творах.

Нарешті, четвертий розділ книги – «Інтерпретаційна конкретика» – якраз і присвячений конкретному (глибокому!) аналізу конкретних творів Шевченка, згрупованих за спорідненими жанровими рисами («Лірика розповідна й описова», «Лірика оповідна», «Лірична поема», «Балади» і под.). В. Л. Смілянська

протягом тривалого часу проводила аналітичні спостереження за лірикою та ліро-епосом українського генія, опублікувала десятки статей і розвідок, а тому студії з цього розділу водночас і впізнаванні, але й не зовсім упізнаванні, бо дослідниця помітно розширила й поглибила окремі праці, багато з яких стали енциклопедичними (передовсім у «Шевченківській енциклопедії»).

Безсумнівно, доречний і цінний науковий апарат книги, бібліографічні «вставки» майже до кожної зі статей, що ними за необхідності може послуговуватися кожен дослідник.

І рецензована книга, і вміщена в ній бібліографія наукових праць авторки більш ніж переконливо свідчить, що Валерія Леонідівна Смілянська вельми плідно попрацювала на полі шевченкознавства, зробила дуже помітний і дуже вагомий внесок у глибоко фахове осмислення одного з ключових сегментів національного письменства й науки про нього. Десятки й десятки років присвятила вона шевченкознавчій науці, увінчавши свої здобутки й рецензованою книгою. Хай Вам, вельмишановна Валеріє Леонідівно, і далі врожаїться на цій благодатній ниві!

